

מסע בזמן: אל קהילות רומניה שלפני המלחמה

טלאי צהוב, פרוטוקלים מתועדים במחברת מצהיבה, מצבות שעליהן ציורי מספריים או חופה, ומזוודות שבהן נארזו חייהן של משפחות שלמות. קבוצת סטודנטים שיצאה לתעד את העבר היהודי ברומניה החזירה לחיים זכרונות של אלפי אנשים

פרידה אלק ושרון כץ

פורסם: 15.11.07, 00:05

בוקר אחד ב"בית הכנסת של סוחר התפוחים" בעיר יאש שברומניה, רעדו הידיים האוחזות בבד וצמרמורת עברה בגב. בין ערימות העזבונות, הספרים והתמונות שאוחסנו במבנה ששימש בעבר כבית תפילה, שלתה ידו של אחד הסטודנטים מהמשלחת טלאי צהוב ששכב כאבן שאין לה הופכין בין הררי הבגדים.

"כן, גם אנשי הקהילה הזו חויבו לשאת את הטלאי, אחרי הפוגרום שבו נהרגו רבים מחבריה", הסביר לייזר פינקלשטיין, מאנשי הקהילה ביאש, לחברי המשלחת. "ביוני '41, תוך יומיים בלבד נמחה כשליש מהקהילה, שמנתה כ-40 אלף יהודים. תחילה נרצחו רבים במכונות ירייה ברחובות ובחצר בית המשטרה. הנמלטים שנתפסו הועלו לרכבות, שזחלו באיטיות בשיא החום הלך ושוב במטרה אחת - להמית את הדחוסים בקרונות בצמא ובמחנק. אני הייתי על הרכבת שנעצרה בפודול אילווי, ונאלצתי לסייע בקבורת ההמונים. את שאר ההרוגים טמנו בקברי אחים נוספים בטארגו פרומוס וביאש עצמה".

מזה כשמונה שנים יוצאות קבוצות סטודנטים ביוזמת "מרכז זלמן שזר" ו"קרן אבי חי" לחקור את מורשתן של קהילות יהודיות ברחבי תבל. המשימה המנחה היא תיעוד החיים היהודיים שנותרו במקום - בהיבטים ארכיטקטוניים, קהילתיים, תרבותיים, אנושיים והיסטוריים.

בחודש אוגוסט יצאה משלחת כזו לעיר יאש שברומניה וסביבותיה. שלושה שבועות של נבירה, מיון, צילומים, מדידות, שרטוטים, ראיונות, עבודת מחשב לתוך הלילה, גילויים וניתוחים הניבו את סיפוריהן של קהילות היהודים באזור. לא מדובר בשלושה שבועות של תיירות "רגילה" כי אם במסע פנימה, החוצה ואחורה בזמן. הנה תמצית המסע - בואו לראות את יהדות רומניה, עשרות שנים אחורה, והיום.

יאש - העיר שאינה זוכרת

"בית הכנסת של סוחר התפוחים" היה אחד מבתי הכנסת הרבים שהתארגנו לפי גילדות מקצועיות. הוא היחיד מסוגו ששרד ואחד משניים נותרים בעיר, שהיו בה - על פי הערכות - יותר מ-120 בתי כנסת פעילים. מאז רעידת האדמה ב-1977 משמש בית הכנסת כמחסן ומרגש ועצוב היה למצוא בו חיים שלמים של אנשי הקהילה מונחים במזוודות. לא ברור מה יעלה בכל אלה ביום שבו הקהילה תחליט למכור את השטח.

בניסיון להתחקות אחר אתרים של בתי כנסת וחיי היהודים בתקופת הזוהר של הקהילה, נערך מיפוי של מבני מסחר, מגורים, בתי כנסת ומוסדות ציבור אחרים. התשובה לשאלה כיצד זוכרת העיר את עברה היהודי היתה עצובה - הזיכרון כמעט אינו קיים. מכעיס ומקומם יותר היה למצוא מקומות שבהם העיר מבקשת במפורש לטשטש את הזיכרון, להעלים אותו. כך למשל, בחצר בית המשטרה, המקום שבו נרצחו במספר שעות אלפי יהודים, אין שום סימן למה שהיה, למעט לוחית זיכרון מנחושית, דהויה, קטנה, שפונה אל הרחוב.

מהמספרים המרשימים של העבר העשיר והמפואר של קהילת יהודי יאש נותר מעט מאוד. בעיר שבה צמח התיאטרון האידי נותר רק פסל בדמות מייסדו, אברהם גולדפאדן. 450 יהודים בלבד רשומים כחברים בקהילה. השאר היגרו, בעיקר לישראל וארצות הברית. רוב הנותרים הם מבוגרים בעשורים האחרונים לחייהם. לקהילת יאש אין דור המשך של ממש.

פודול אילווי - חיים חקוקים באבן

את המפגש הראשון עם בית הקברות בפודול אילווי - שורות מצבות ישנות על מדרון גבעה שמשקיפה על כר מרעה - ליוותה תחושת אותנטיות. טעות מקרית בניווט העצימה את החוויה: נהג האוטובוס חנה במקום הלא נכון, וכך מצאנו את עצמנו צועדים בין בתי העיירה הישנים. סטייה לסמטה צדדית העבירה אותנו מאה שנים אחורה ויותר, למציאות של בתים רעועים בנויים מבץ וגדרות עץ המקיפות חצרות מוזנחות. ממש אותו הנוף

של השטעטל, בשני שינויים: כבר אין כאן יהודים, וחלק מאותם צריפים מטים לנפול מעוטרים בצלחות לווין קטנות.

מספרים שהעיירה קיבלה את שמה לאחר שיהודיה בשם לאה, שהייתה בעלת פונדק באזור, ביקשה להקים גשר מעל לנחל המקומי בניסיון להפוך את המקום לצומת מעבר סואן. משמעות שם העיירה - הגשר של לאה. משנותיה הראשונות הייתה זו עיירה יהודית ברובה, ובאופייה. כך היה עד לאפריל 1942, מועד הגירוש בפקודה של כל יהודי העיירה לעיר המחוז, יאש.

מצבה לאשה שנפטרה אחרי שהתארכה (צילום: נעמה פארן)

לכאורה במקום שאין בו יהודים לא נותר מי שיספר את העבר, אבל לא כן. במקום נותרו פיות כמהים לספר - המצבות. באבנים המתפוררות חקוקים עדיין סיפוריה של קהילת פודול: עיטור בצורת מספרים על המצבה מסמן, למשל, שהנפטרת הייתה תופרת, עיטור חופה מספר כי הנפטרת הייתה מאורסת בפטירתה, כך גם מעיד הכינוי "דה ג'יד" על תפקידו של דוד סולומון, איש הקשר עם ה"גויים". אפילו על מעמדות בעיירה יודעות המצבות לספר - קבוצת מצבות נפרדת שימשה "חלקה למכובדים". המצבות מספרות גם על החודש הנורא - תמוז תר"ח (1848) - חודש שבו נפטרו בזה אחר זה גברים צעירים ממגפת הכולרה. בקבר אחים גדול קבורים בפודול קורבנות אחת מרכבות המוות שיצאו מיאש.

עדות לגירוש ולחזרתם של יהודים לא רבים למקום אפשר למצוא במיעוט המצבות המתוארכות לשנים 1941-1959. המקומיים מספרים כי בשנות ה-80 היהודי האחרון עזב, ולא ידעו לומר מי היה או לאן שם פעמיו.

הרלאו - מחברת מספרת

העיירה קטנה הרלאו נמצאת מרחק שעת נסיעה מיאש בדרך פסטורלית. מהקהילה התוססת שהייתה כאן נותרו כ- 20 יהודים בלבד, ושדך רק בית הכנסת הגדול. תקרת בית הכנסת בנויה ככיפה. היא וקירותיו מעוטרים ציורים מרהיבים, המוארים באור צהוב ורך ממנורות זיכרון כדוריות.

ובאמצע היום השני לתיעוד - תגלית: מחברת קטנה, כתובה כולה בכתב יד ברומנית שמצאנו בעזרת הנשים. אוצר בידינו: פרוטוקולים של ישיבות ועד הקהילה משנת 1953 עד 1958. שש שנים מחיי הקהילה נפרשות בפנינו. מתוך הפרוטוקולים עולה קהילה חיה ותוססת. כמו כל קהילה יהודית טובה - מלאה בעשיית חסד עם חבריה, וגם בוויכוחים ובדיונים לרוב: האם המזכיר עושה עבודתו נאמנה או שצריך לפטור? איזו גדר יש להקים

סביב בית הקברות הישן כדי למנוע חילול מצבות? האם רק הנשים או שמא גם הגברים יטבלו לקראת החגים?
האם

זה מה שנשאר

מהציורים שעל קירות בתי הכנסת באזור יאש ניתן היה ללמוד על הקהילות עצמן, ועל ההשפעות התרבותיות-אמנותיות שספגו מהסביבה. שכבות הצבע, סגנונות הציור והמחיקות מלמדים על שלבי ההתפתחות האדריכלית.

מצאנו צבי ארץ ישראלי על רקע נוף אירופאי, ג'רפות המסמלות את שבט בנימין, מסגד אל-אקצה המסמל את בית המקדש, מערת המכפלה, קבר רחל, וגם סמל מלכות רומניה שניצב מעל ארון הקודש. מקור ההשראה של הציירים, כך מתברר, הוא סיפור מרתק בפני עצמו: אוסף גלויות מארץ ישראל, שהיה נפוץ באירופה בסוף המאה ה-19 ותחילת ה-20. זהו גם ההסבר לדמיון הרב בין הציורים בבתי הכנסת השונים.

את משלחת הסטודנטים ליוו חמישה סטודנטים מקומיים מהמחלקה לארכיטקטורה באוניברסיטת יאש. רובם ככולם לא הכירו את ההיסטוריה של קהילת יהודי יאש והיה להם קשה להבין על מה ההתעקשות בפתיחת כל דלת וספר. אך במהלך העבודה נפתחו הלבבות, משני הצדדים, וצמחה ההבנה שההיסטוריה של היהודים ביאש מהווה חלק משמעותי מההיסטוריה של רומניה. שהזיכרון שאנו מחיים ביחד, הוא גם הזיכרון שלהם, ששב ומתחדש.

תגובות לפירסום המאמר ניתן לקרוא כאן

<http://www.ynet.co.il/Ext/App/TalkBack/CdaViewOpenTalkBack/1,11382,L-3470144-1,00.html>